

УДК 637. 1. (477)

JEL Classification: L100, Q130

Меліхова Вікторія, Доброва Наталя

ТЕНДЕНЦІЇ КОН'ЮНКТУРНИХ ЗМІН НА РИНКУ МОЛОКА В УКРАЇНІ

У статті подано визначення «кон'юнктури ринку», висвітлено теоретичні аспекти кон'юнктурних досліджень. Виявлено важливість та необхідність проведення моніторингу даної галузі в сучасних економічних умовах. Проаналізовано поточний стан та динаміку змін основних складових, що характеризують молочну промисловість в Україні. Розкрито найважливіші проблеми, що є характерними для даної галузі народного господарства. Досліджено основні тенденції до зростання та зниження ємності молочного ринку в Україні. Визначено перспективні напрямки розвитку, що будуть сприяти подальшому розвитку ринку молока на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Проведено дослідження функціонування ринку молока та виявлені проблеми ефективного функціонування ринку молока в Україні. Тому висунені ствердження, що в Україні необхідно провести ряд заходів, спрямованих на реформування аграрного сектору, зокрема у тваринницькій та виробничих галузях, що стосуються виробництва молока адже молочне виробництво має всі перспективи до збільшення продуктивності.

У статті стверджено, що Україна повинна проводити національну аграрну політику щодо ринку молока, передбачувати та враховувати зміни на світовому ринку. Запозичувати міжнародний досвід, принципи і застосовувати подібні механізми для повноцінного функціонування даного напрямку в розрізі сільського господарства.

Ключові слова: кон'юнктура ринку, кон'юнктурні дослідження, молочна галузь, молочна продукція, ринок молока, перспективні напрямки, ємність галузі, споживчі ціни.

ТЕНДЕНЦИИ КОНЪЮНКТУРНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ НА РЫНКЕ МОЛОКА В УКРАИНЕ

В статье подано определение «конъюнктуры рынка», освещены теоретические аспекты конъюнктурных исследований. Выявлено важность и необходимость проведения мониторинга данной отрасли в современных экономических условиях. Проанализировано текущее состояние и динамику изменений основных составляющих, характеризующих молочную промышленность в Украине. Раскрыты важнейшие проблемы, характерные для данной отрасли народного хозяйства. Исследованы основные тенденции к росту и снижению емкости молочного рынка в Украине. Определены перспективные направления развития, которые будут способствовать дальнейшему развитию рынка молока на внутреннем и внешнем рынках.

Проведено исследование функционирования рынка молока и выявленные проблемы эффективного функционирования рынка молока в Украине. Поэтому выдвинуты утверждения, что в Украине необходимо провести ряд мероприятий, направленных на реформирование аграрного сектора, в частности в животноводческой и производственных отраслях, которые касаются производства молока, так как молочное производство имеет перспективы к увеличению производительности.

В статье утверждается, что Украина должна проводить национальную аграрную политику в отношении рынка молока, предвидеть и учитывать изменения на мировом рынке. Заимствовать международный опыт, принципы и применять подобные механизмы для полноценного функционирования данного направления в разрезе сельского хозяйства.

Ключевые слова: конъюнктура рынка, конъюнктурные исследования, молочная отрасль, молочная продукция, рынок молока, перспективные направления, емкость отрасли, потребительские цены.

TRENDS OF CONJUNCTURAL CHANGES IN THE MILK MARKET IN UKRAINE

The article defines the «market conditions», covers theoretical aspects of business studies. The importance and necessity of monitoring of the given industry in the modern economic conditions was revealed. The current state and dynamics of changes of the main components characterizing the dairy industry in Ukraine are analyzed.

The most important problems that are characteristic for this branch of the national economy are revealed. The main tendencies of growth and decrease of the dairy market capacity in Ukraine are investigated. The perspective directions of development, which will promote further development of the milk market on the domestic and foreign markets, are determined.

According to a study of the functioning of the milk market and the problems found on it, it can be argued that in Ukraine it is necessary to carry out a series of measures aimed at reforming the agrarian sector, in particular in the livestock and production sectors related to milk production, because milk production has all the prospects for increasing productivity.

Ukraine should conduct a national agrarian policy on the milk market, anticipate and take into account changes in the world market. To borrow international experience, principles and apply similar mechanisms for the proper functioning of this area in the context of agriculture.

Keywords: market conditions, market research, dairy industry, milk products, milk market, prospective directions, industry capacity, consumer prices.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Історія молочної промисловості бере початок з давніх давен, ще 11 століття нашої ери. Молокопродукти вважаються невід'ємною частиною раціону переважної більшості населення багатьох країн світу. Молоко та молочна продукція – є соціально значимими продуктами харчування, що входять до споживчого кошику. У своєму складі молочні продукти мають достатньо

багато вітамінів та мікроелементів, що необхідні для нормального функціонування організму людини.

Оскільки кон'юнктура ринку молока постійно змінюється, а молочна галузь вважається важливою ланкою у харчовій та переробній промисловості України, то виникає потреба постійного моніторингу та виявлення тенденцій для подальшого розвитку цієї галузі. Адже виробництво молока є одним з важливих напрямків в економіці держави, що забезпечує експортний потенціал країни. Зовнішня торгівля є важливим напрямком у поповненні державного бюджету. Тому необхідно визначити та дослідити ряд проблем, які є характерними для цієї сфери, щоб вийти на достойний міжнародний рівень.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років.

Дослідженням тенденцій та визначенням проблем, що стосуються виробництва, переробки, удосконалення технологій, кон'юнктурних змін на ринку молока та молочних продуктів, експортного, імпортного потенціалу молочної галузі займається багато вітчизняних науковців, зокрема С.В. Тивончук, Т.П. Павлоцька, М.М. Ільчук, О.В. Новосолов, М.В. Калінчик, М.М. Одінцов та багато інших.

Не зважаючи на значну кількість досліджень в сфері молочних продуктів, все ж недостатня увага приділяється напрямкам розвитку галузі, розробці стратегій, виділенню конкурентних переваг, подоланню проблеми скорочення виробництва, споживання молока та молочних продуктів. Для цього потрібно постійно досліджувати кон'юнктуру ринку, щоб мати змогу передбачати назріваючі та вирішувати існуючі проблеми, виявляти можливі напрямки розвитку даної сфери діяльності

Постановка завдання. Основною метою статті є розкриття сутності поняття «кон'юнктура ринку», аналіз кон'юнктурних змін та тенденцій на ринку молока та молочної продукції, визначення стану та проблем молочного ринку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-яка господарська діяльність приречена на невдачу, якщо відсутня інформація про основні економічні фактори та механізми, які регулюють відносини на ринку. До них відносять: стан попиту

та пропозиції, діяльність основних гравців на ринку, зміна вподобань споживачів, перспективи впровадження виготовлених товарів, ціноутворення. Відсутність своєчасних відомостей може призвести до порушення рівноваги та повноцінного функціонування господарських систем.

Притаманна ринковому господарству багатогранна характеристика мінливих умов, у яких відбувається відтворювальний процес, зумовлює необхідність постійних досліджень цих змін у поточному періоді й оцінки їх у майбутньому [1, с. 86].

В умовах ринкової економіки дослідження кон'юнктури ринку повинно охоплювати широке коло найрізноманітніших питань виробничого, комерційного, технічного й економічного характеру, що дозволяє виявити основні напрямки господарського розвитку кожного суб'єкта ринкових відносин і ситуацію, що склалася в певний момент часу в результаті взаємодії різноманітних кон'юнктуро утворюючих факторів. Завдання дослідження кон'юнктури зводиться до постановки й рішення проблеми прогнозу її зміни [2, с. 6].

Кон'юнктура ринку – це найважливіші ознаки, специфічні риси, показники, які характеризують поточний і перспективний стан розвитку економіки агропромислового комплексу (АПК), його окремих галузей або ринку продуктів і послуг [1, с. 87].

Кон'юнктурою ринку можна вважати економічну ситуацію, яка склалася на ринку і характеризується рівнями попиту та пропозиції, ринкової активності, цінами, обсягами продажу [3, с. 14].

Кон'юнктура – це форма прояву на ринку системи факторів та умов відтворення в їх постійному розвитку та взаємодії [4, с. 120].

Кон'юнктура ринку – це інтегральний показник, який відтворює динамічну оцінку стану економічної ситуації на певному ринку [4, с. 121].

На нашу думку, найбільш повним визначенням кон'юнктури ринку є – економічна ситуація, що склалася на ринку, має специфічні показники та риси, які характеризують системи факторів та умови їх відтворення у поточному та перспективному періоді на певному ринку.

Дослідження ринку молока в Україні – важливий напрямок в економіці країни, адже молочна промисловість є провідною галуззю народного господарства, стан та розвиток якої залежить від великої кількості факторів, таких як, якість сировини, ринкова інфраструктура, обсяги виробництва, платоспроможність споживачів та ін. Ця сфера забезпечує населення необхідними соціальними продуктами харчування та є перспективним напрямком, що має потенціал для нарощування потужностей для повного задоволення потреб внутрішнього ринку та можливостей знаходження нових шляхів для здійснення діяльності на зовнішніх ринках.

Україна завжди була країною з великим потенціалом розвитку сільського господарства. Вона має всі можливі природно-кліматичні, трудові ресурси задля розвитку усіх складових сільського господарства, зокрема рослинництва, тваринництва та продуктів їх переробки.

Молочна галузь України повністю могла забезпечити внутрішній попит та попит країн-сусідів на продукцію, яка визначалась високою якістю, широким асортиментом при низьких цінах.

Але аналіз статистичних даних дає останніх десятиліть дає можливість стверджувати те, що починаючи з 90-х років минулого століття була наявна негативна тенденція виробництва молока, що є спостерігається і сьогодні. На рис 1 представлена динаміка виробництва молока в Україні у період 1990 – 2010 рр.

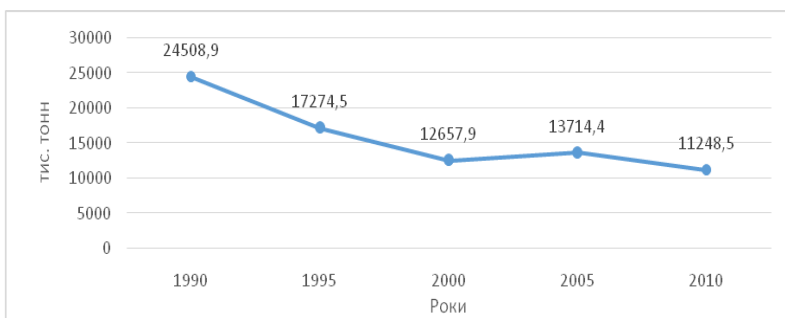

Рис. 1. Динаміка виробництва молока в Україні у період 1990 – 2010 рр., тис.тонн (розроблено авторами на основі [5])

Лише у період з 2000 по 2005 роки та 2011 по 2013 роки був зафіксований незначний підйом. З 2011 року наявна негативна динаміка обсягів виробництва молока (рис. 2). Починаючи з 2014 року почався спад, що є негативною тенденцією і на сьогоднішній день. У 2017 році виробництво молока сягнуло 10280,5 тис. тонн, що на 11,6 % нижче, ніж у 2013 році, коли спостерігався пік виробництва і показник становив 11488,2 тис. тонн молока. Але навіть ці позитивні зрушення є незначними у порівнянні із значеннями минулих десятиліть. Наприклад, у 2017 році порівняно із 1990 роком цей показник став меншим на 138,4 %. В цілому, рівень виробництва молока у теперішній час сягає рівню початку ХХ століття. Причиною такого скорочення могло стати недостатнє фінансування галузі, використання застарілого обладнання та технологій виробництва, удорожчання кормів, зниження поголів'я корів.

Рис. 2. Динаміка виробництва молока в Україні у 2011-2017 рр., тис.тонн (розроблено авторами на основі [5])

Україна тривалий час була однією з провідних країн Європи з виробництва тваринницької продукції. В кінці ХХ століття до 40% поголів'я великої рогатої худоби в Центральній та Східній Європі припадало на Росію – 35,1 млн голів; на другому місці посідала Україна – 15,3 млн голів; третє місце належало Польщі – 7,3 млн голів, четверте займала республіка Білорусь – 4,9 млн голів. Вирощування великої рогатої худоби в усіх природно-кліматичних зонах України завжди вважалося провідною галуззю і характеризувалося істотними територіальними відмінностями за виробничою спеціалізацією,

яка істотно залежала від природно-економічних умов кожної зони.

Проте, з періоду настання незалежності України, проблема зниження кількості корів є актуальною протягом усього періоду та потребує особливої уваги. Згідно з даними Державної служби статистики України, розвиток сільського господарства України протягом 1991–2016 років супроводжувався низкою негативних процесів: істотною зміною співвідношення між тваринницькою і рослинницькою галузями сільського господарства на користь останньої і, як наслідок, занепадом тваринництва [6].

Внаслідок цього відбувалося катастрофічне скорочення поголів'я великої рогатою худоби (ВРХ), у тому числі і корів, а, відповідно, й зниження продуктивності та обсягів виробництва тваринницької продукції. станом на 1 січня 2018 р. було зафіксовано 2017,8 тис. голів, що в 4,23 рази менше аніж за аналогічний період 1990 року.

У таблиці 1 представлені дані щодо зміни кількості корів протягом 1990-2018 рр.

Таблиця 1

Динаміка кількості корів в Україні в період 1990 – 2018 рр., тис. голів (розроблено авторами на основі [5])

Рік	Кількість корів,	Відхилення від попереднього періоду,
1990	8527,6	
1995	7818,3	-709,3
2000	5431,0	-2387,3
2005	3926,0	-1505,0
2010	2736,5	-1189,5
2011	2631,2	-105,3
2012	2582,2	-49
2013	2554,3	-27,9
2014	2508,8	-45,5
2015	2262,7	-153,9
2016	2166,6	-96,1
2017	2108,9	-57,7
2018	2017,8	-91,1

З таблиці 1 слідує, що впродовж всього аналізованого періоду спостерігається негативне зниження кількості поголів'я корів в Україні. Найменший спад був зафіксований у 2000 році порівняно з 1995 роком, де скорочення сягнуло -27,9 тис. голів, або -1,08%. У 2005 році порівняно з 2000 роком був найбільший пік зниження кількості тварин, а саме 2387,3 тис. голів або 30,53%.

За останні 27 років в Україні в організації виробництва сільськогосподарської продукції, істотну роль стали відігравати приватні господарства, а частка державних та колективних господарств була зведена до мінімуму. Це призвело до того, що у структурі виробництва молока на підсобні господарства населення припало 60,5%, на господарства суспільного сектору 39,1% і лише 0,4% виробництва припадає на фермерські господарства.

Проблеми виробництва і скорочення кількості поголів'я корів є не єдиними, що існують в молочній промисловості. Споживання молока теж має негативну тенденцію до зниження.

Згідно з визначеними нормами харчування для нормального забезпечення життєдіяльності та функціонування організму, однією особою передбачене споживання молока в розмірі 380 кг на рік. На рис. 3 представлені дані про споживання молока в Україні в розрахунку на 1 особу.

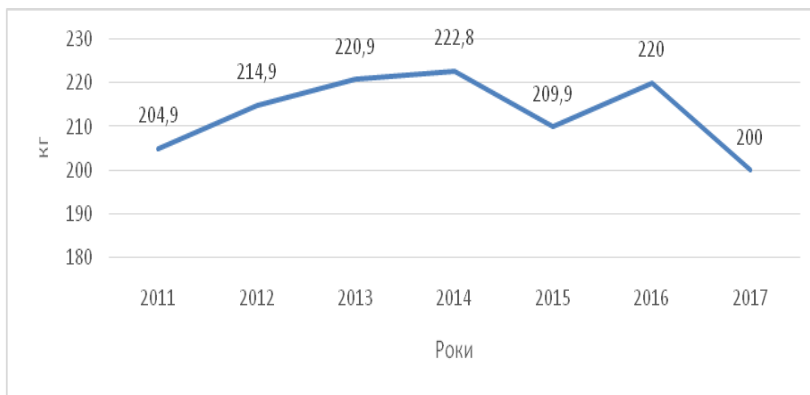

Рис. 3. Динаміка споживання молока в Україні в 2011-2017 рр., кг/ос. (розроблено авторами на основі [5])

Найбільший показник був зафіксований у 2014 році у розмірі 222,8 кг/ос., після було різке зниження до значення 209,9 кг/ос. у 2015 році. У 2016 році показник знову покращив своє значення до позначки 220 кг/ос., але у 2017 році значення знову скоротилося до 200 кг/ос. Це достатньо низькі значення, що говорять про загрозу продовольчої безпеки населення [5].

Україна, порівняно з іншими країнами займає місце одного з аутсайдерів по показнику споживання молока. Наприклад, у Новій Зеландії обсяг споживання сягає понад 300 кг/ос., у Німеччині 430 кг/ос., Франції 440 кг/ос., Австрії 370 кг/ос. Причиною скорочення споживання молока та молочних продуктів стала втрата споживачів з частини територій України, що знаходяться в окупації, також падіння купівельної спроможності населення.

Економічна криза стала причиною девальвації гривні, підвищення цін, що призводить до того, що українці скорочують свої витрати на харчування та не можуть дозволити купувати все у повній мірі. На рис. 4 представлена динаміка середніх споживчих цін на молоко в Україні.

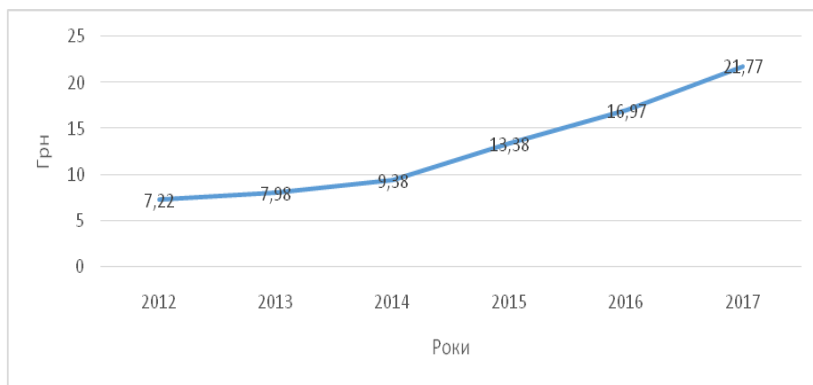

Рис. 4. Динаміка середніх споживчих цін на молоко за грудень 2012 – грудень 2017 рр., грн/1000 гр. (розроблено авторами на основі [5])

З рис. 4 слідує, що динаміка середніх споживчих цін на молоко в Україні характеризується щорічним різким підвищенням та спричиняє кризову ситуацію на ринку молочної продукції, адже закупівельні ціни на цей продукт є значно

нижчими, ніж ціни на готову продукцію для споживачів, що створює диспропорцію цінової кон'юнктури молока.

На рис. 5 представлена динаміка зміни закупівельних цін на молоко в Україні за листопад 2014 – листопад 2017 рр., грн/1000 гр.

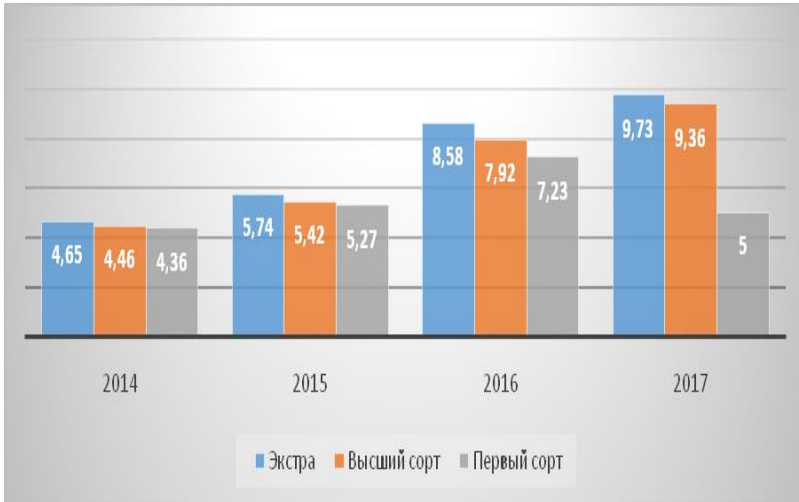

Рис. 5. Динаміка зміни закупівельних цін на молоко в Україні за листопад 2014 – листопад 2017 рр., грн/1000 гр. (розроблено авторами на основі [5])

В умовах ринку ціна на молоко та молочну продукцію формується відповідно до закону співвідношення попиту і пропозиції. Ціна товаровиробника на ринку збільшується за зростанням попиту на молоко та молочну продукцію, та знижується – при зменшенні попиту і збільшенні виробництва – пропозиції. Реалізовані на ринку молоко та молочні продукти оцінюються споживачами, формується кон'юнктура та встановлюється ціна, при цьому виробник отримує лише частину доходу, тому для отримання еквівалентної ціни необхідна компенсація з боку держави. Здійснюючи компенсацію недоотриманого доходу, держава забезпечує товаровиробнику ціну, яка формується виходячи з норм відтворення капіталу (ринкова ціна плюс державна підтримка дорівнює еквівалентної ціни) [7].

Способи державного регулювання цін на молоко, що застосовувались в Україні, поки що не забезпечили подолання тенденцій зменшення поголів'я корів і стабілізації молочного скотарства. Основною причиною цього є суперечливість цілей регуляторного впливу, намагання поєднати підвищення цін на молоко, для розвитку молочного скотарства, з обмеженням зростання цін на молочні продукти, для соціального захисту споживачів. Не сприяли соціальному захисту населення спроби стримування підвищення цін на соціально значущі молочні продукти. Це призводило лише до зниження закупівельних цін на молоко, скорочення поголів'я корів і подальшого посилення проблем у регіональних молочно - продуктових комплексах. Проблеми формування цін на молоко автоматично вирішуються в інтегрованих господарських структурах, де узгоджуються процеси виробництва та переробки молока. Такі структури можуть створюватись організацією виробниками молока сфери його переробки на кооперативних засадах, а також інвестування молокопереробними підприємствами коштів у сферу виробництва молока [8, с. 193].

Для вирішення проблеми ціноутворення державою була розроблена програма, що спрямована на врегулювання цін та встановлення їх на такому рівні, щоб вони були доступними для споживачів та могли приносити виробнику дохід та можливість належного функціонування та подальшого відтворення. Але Кабінет Міністрів України прийняв постанову від 7 червня 2017 року [№ 394 «Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 р. №1548 та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України»](#), якою скасовано державне регулювання цін на продовольчі товари та послуги на ринках. Зокрема, з 1 липня 2017 року скасовується державне регулювання цін на продовольчі товари та послуги в на 15 груп товарів (борошно, хліб, макаронні вироби, крупи, цукор, яловичину, свинину і м'ясо птиці, ковбасні вироби варені, молоко, сир, сметану, масло вершкове, олію соняшникову, яйця курячі) [9]. Тобто, держава перестала контролювати виробників у ціноутворенні, що є негативним впливом та могло сприяти не обґрунтованому підвищенню цін на молоко та продукти його переробки.

Висновки. Відповідно до проведеного дослідження функціонування ринку молока та виявлених проблем на ньому, можна стверджувати, що в Україні необхідно провести ряд заходів, спрямованих на реформування аграрного сектору, зокрема у тваринницькій та виробничих галузях, що стосуються виробництва молока адже молочне виробництво має всі перспективи до збільшення продуктивності. Цього можна досягти завдяки:

- модернізації обладнання та впровадження нових технологій задля збільшення надоїв;

- поліпшення якості кормів на основі їх органічного виробництва;

- наданню інформаційної підтримки товаровиробникам щодо підвищення якості продукції задля відповідності європейським, світовим нормам та стандартам, щоб у подальшій перспективі знаходити нові ринки збуту на міжнародному рівні;

- сприянню об'єднання населення у сільськогосподарські кооперативи, що сприятиме збільшенню приросту поголів'я корів;

- створенню в селах пунктів заготівлі молока, що оснащені лабораторією та необхідним обладнанням, де буде проводитись первісна перевірка молока, щоб надалі надходити на молокопереробні заводи;

- наданню виробникам молока державної підтримки, встановлення пільгових умов оподаткування та кредитування домашніх господарств та підприємств задля заохочення утримання поголів'я корів та в перспективі збільшення виробництва молока та молокопродуктів.

Україна повинна проводити національну аграрну політику щодо ринку молока, передбачувати та враховувати зміни на світовому ринку. Запозичувати міжнародний досвід, принципи і застосовувати подібні механізми для повноцінного функціонування даного напрямку в розрізі сільського господарства.

Література

1. Андрейченко А. В., Завертаний Д.В. Специфіка дослідження кон'юнктури та особливості розвитку АПК

України / А. В. Андрейченко, Д. В. Завертаний// Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. – 2015. – №3. – С. 86-96.

2. Кучеренко В. Р., Андрейченко А. В., Грінченко Р. В. / Моніторинг світових ринків харчової сировини і продукції АПК: навч. посібник / Р. В. Кучеренко Р. В., Андрейченко А. В., Р. В. Грінченко Р. В. – К. – 2013. – С. 111.

3. Оболенцева Л. В. Кон'юнктурні дослідження галузевого ринку: підручник / Л. В. Оболенцева; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2010. – 249 с.

4. Перерва П. Г., Кобелева Т. О., Ткачова Н. П. Формування кон'юнктури ринку електротехнічної продукції / П. Г. Перерва, Т. О. Кобелева, Н. П. Ткачова. – 2015. – С. 118-125. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/user/Downloads/VNULPP_2015_815_18%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/VNULPP_2015_815_18%20(3).pdf)

5. Державний комітет статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

6. Голобородько С., Гальченко Н. Велика рогата: минуле і нинішнє / С Голобородько, Н. Гальченко // Агро перспектива. – 2017 . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.agroperspectiva.com/ru/free_article/333

7. Пашенко О.В. Ціноутворення на ринку молока та молочної продукції / О. В. Пашенко // Ефективна економіка. – 2014. – №10. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3407>

8. Саламін О. Формування закупівельних цін на молоко / О. Саламін // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. – 2014. – № 2. – С. 189-193.

9. Офіційний сайт Урядового порталу.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250054696>.

1. Andreychenko A. V., Zavertanyu D.V. Spetsyfika doslidzhennya kon"yunktury ta osoblyvosti rozvytku APK Ukrayiny / A. V. Andreychenko, D. V. Zavertanyu// Rynkova ekonomika: suchasna teoriya i praktyka upravlinnya. – 2015. – #3. – S. 86-96.

2. Kucherenko V. R., Andreychenko A. V., Hrinchenko R. V. / Monitorynh svitovykh rynkiv kharchovoyi syrovyny i produktsiyi

APK: navch. posibnyk / R. V. Kucherenko R. V., Andreychenko A. V., R. V. Hrinchenko R. V. – K. – 2013. – S. 111.

3. Obolentseva L. V. Kon"yunkturni doslidzhennya haluzevoho rynku: pidruchnyk / L. V. Obolentseva; Khark. nats. akad. mis'k. hosp-va. – Kh.: KhNAMH, 2010. – 249 s.

4. Pererva P. H., Kobyelyeva T. O., Tkachova N. P. Formuvannya kon"yunktury rynku elektrotekhnichnoyi produktsiyi / P. H. Pererva, T. O. Kobyelyeva, N. P. Tkachova. – 2015. – S. 118-125. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: file:///C:/Users/user/Downloads/VNULPP_2015_815_18%20(3).pdf

5. Derzhavnyy komitet statystyky Ukrainy. Ofitsiyyny sayt [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>

6. Holoborod'ko S., Hal'chenko N. Velyka rohata: mynule i nynishnye / S Holoborod'ko, N. Hal'chenko // Ahro perspektyva. – 2017 . – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.agroperspektiva.com/ru/free_article/333

7. Pashchenko O.V. Tsinoutvorennya na rynku moloka ta molochnoyi produktsiyi / O. V. Pashchenko // Efektyvna ekonomika. – 2014. – #10. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3407>

8. Salamin O. Formuvannya zakupivel'nykh tsin na moloko / O. Salamin // Zbirnyk naukovykh prats' Tavriys'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu. – 2014. – # 2. – S. 189-193.

9. Ofitsiyyny sayt Uryadovoho portalu.– [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250054696>.

25.06.2018